

Kulcsár Viktor:

BUDAPEST 1914. ÉVI ERŐDÍTÉSE

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.9

ÖSSZEFOGLALÓ: 1914 őszén, a szarajevói merényletet követően, a háborús helyzet eszkalációjával párhuzamosan, az osztrák–magyar katonai vezetés előkészületeket tett a Monarchia fővárosainak esetleges védelmére. A keleti front eseményei, az orosz haderő előretörése a Kárpátok irányába komoly veszélyt jelentett a hátszagra, hiszen a hegyvidéki terepen túljutva a Duna vonaláig nem található komolyabb természetes akadály. Ebből kifolyólag a Duna mentén Kremstől Budapestig egy védelmi vonal került kialakításra. Jelen írás az erődítésrendszer kiépítését ismerteti, valamint a napjainkig fennmaradt világháborús objektumok hadtörténeli régészeti kutatását mutatja be.

KULCSSZAVAK: Budapest, védelmi vonal, erődítés, hadtörténeli régészet

A SZERZŐRŐL:

Kulcsár Viktor főelőadó, HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum, Hadirégészeti Osztály (ORCID: 0009-0004-0594-047X; MTMT: 10085635)

BEVEZETŐ

1914 őszén a hadi események kedvezőtlenül alakultak az Osztrák–Magyar Monarchia számára. Galíciában az augusztus 22-én – még a csapatok felvonulása vége előtt – megindított északi irányú támadó művelet kezdetben még kisebb-nagyobb sikereket hozott. Augusztus 23-án az osztrák–magyar 1. hadsereg a krašniki csatában két nap alatt visszavetette az orosz 4. hadsereget Lublin irányába, majd augusztus 26. és szeptember 1. között az osztrák–magyar 4. hadsereg Komarównál megverte és majdnem be is kerítette az orosz 5. hadsereget. A front másik szárnyán azonban az orosz túlerő egyre növekvő nyomást gyakorolt a Kelet-Galíciát védő osztrák–magyar erőkre. Augusztus 30-án Lemberg térségében az orosz csapatok áttörték az osztrák–magyar védelmet, és elfoglalták a várost is. Szeptember elején a 2. leMBERGI csatában az orosz támadás már a térségben harcoló mindhárom osztrák–magyar hadsereg bekerítésére irányult, amelynek elhárítására nem volt elegendő erő, így szeptember 11-én a Monarchia hadvezetése az általános visszavonulás mellett döntött, Galícia nagy része orosz megszállás alá került.¹ 1914. szeptember végén a harcok már a Kárpátok vonalán folytak, majd a cári orosz haderő betört a Magyar Királyság területére is.² Ezzel realizálódni látszott a már korábban érzékelt veszély, miszerint, ha az oroszok áttörnek a Kárpátok hágoín keresztül, és kijutnak a Magyar Alföldre, akkor azok a Monarchia fővárosait közvetlenül is fenyegetnék. A Kárpátoktól délre és nyugatra elterülő térségben a Duna vonaláig nem található olyan természetes akadály, amely megfelelő alapot nyújtott volna a hátszág védelmére alkalmas védvonal kiépítésére.

¹ Hajdú–Polmann 2014, 95–98.

² Suslik 2017.

Mérlegelve a kockázatot a hadvezetés már 1914 augusztusában elkezdte a felkészülést Budapest lehetséges ostromára és a Duna vonalának védelmére. 1914. augusztus 5-én Alexander von Krobotin császári és királyi hadügyminiszter³ elrendelte egy hídfőparancsnokság felállítását Budapesten, hogy az előkészíthesse azon intézkedéseket, amelyek alapján szükség esetén a város védelmét gyors ütemben fel lehet készíteni az ellenség támadására.⁴ A szarajevói merényletet követően kibontakozott politikai és katonai krízis, a bizonytalan kimenetelű kétfrontos háború szükségessé tette egy helyi parancsnokság létrehozását, aminek felállítását és a várost kettészelő folyó megerősítését egyébként már a háborút megelőzően is tervezték. Ezzel párhuzamosan a Duna vonalán több város térségében is tettek hasonló előkészületeket a védelem megszervezésére. Hídfőparancsnokságok működtek Kremsben, Tullnban, Bécsben, Komáromban és Pozsonyban is.⁵

Ebben az időszakban a Dnyeszter és a Kárpátok vonala között előrenyomuló orosz csapatokról kevés információ állt rendelkezésre, meglehetősen bizonytalan volt a front helyzete. A galíciai frontvonalhoz közel eső települések lakosságára ez meglehetősen rémitően hatott, a Monarchia belső területei felé megindultak az első menekültek, tovább fokozva a hátorzági negatív hangulatot.⁶ A lakoságnál jóval több információval rendelkező kormányzati szereplők körében is nagy volt a bizonytalanság. Leopold von Berchtold császári és királyi külügyminiszter⁷ szeptember 22-én átiratot intézett a haderő főparancsnokához:⁸ „*mely időpontban kell az oroszoknak Budapestre vagy Wien-be való előnyomulásával számolni, mert e városok kiürítéséhez kb. 14 nap szükséges*” – a vezérkar főnöke erre válaszul azzal nyugtatta, hogy ha a helyzet megköveteli az ilyen előkészületek megkezdését, akkor idejében értesíteni fogja.⁹

AZ ERŐDÍTÉSI RENDSZER KIÉPÍTÉSE

A budapesti hídfőparancsnokság feladata a főváros védelmének teljes körű megszervezése, az erődítési tervek részletes kidolgozása és a munkálatokhoz szükséges anyagi és emberi erőforrások előteremtése volt. A K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest felállításának, illetve a tényleges erődítési munkálatok megkezdésének idején katonai építőzászlóaljak nem álltak rendelkezésre a fővárosban, a munkaerőt a parancsnokságnak kellett előteremtenie. A hídfőparancsnokság felhívása nyomán – hazafias elkötelezettségből – tizenkilenc építőmester, négy ácsmester és három betonvállalkozó jelentkezett önkéntesen, akik segítségével megkezdődhetett a várost körbevevő védvonal terveinek megvalósítása.¹⁰ A védelmi tervek szerint előírányzott számú löveganyag a parancsnokság felállításának időpontjában szintén nem állt még rendelkezésre a fővárosban, de ezt a feladatot a hadügyminisztérium magára

³ Alexander Freiherr von Krobotin (1849–1933) báró, 1912 és 1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadügyminisztere. Részletes életrajzát lásd Balla 2010, 203–205.

⁴ HM HLT II. 466. K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest.

⁵ Dubánek 2016, 66.

⁶ Hajdú–Polmann 2014: i. m. 114.

⁷ Leopold von Berchtold (1863–1942) gróf, 1912 és 1915 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.

⁸ Habsburg-Teschener Frigyes főherceg, császári és királyi tábornagy, 1914 és 1916 között az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének főparancsnoka, 1916–1917-ben az uralkodó, mint a hadsereg főparancsnokának helyettese. Részletes életrajzát lásd Balla 2010: i. m. 128–130.

⁹ Aggházy–Stefán 1934, 50.; Goldinger 1990, 149.

¹⁰ Építő Ipar – Építő Művészet, 1915.

vállalta. Ezenkívül Krobotin elrendelte a dunai hidak és átkelők katonai ellenőrzésének és biztosításának azonnali megkezdését.¹¹ 1914. augusztus végétől megkezdődött a védelmi öv tényleges megvalósítása a város körül, amely a Kremstől Budapestig a Duna mentén húzódó „Donaulinie” erődrendszer részét képezte.

A fővárost nyolc védelmi szakaszra osztották, melyeket Békásmegyertől indulva az óramutató járásával ellentétesen római számokkal jelöltek. A szakaszok rendelkeztek külön csoportparancsnoksággal, illetve a Veres Pálné utca 1. szám alatt található császári és királyi térparancsnokság épületében kapott helyet a hídfőparancsnokság. Egybefüggő műszaki zárat húztak a város köré, valamint körvédőképes, megerősített támpontokkal védték az ellenség támadásának feltételezetten kitett fontosabb helyeket, bekötőutakat és közlekedési csomópontokat. Átlagosan egy megerősített támpont négy löveggel és két szórólöveggel rendelkezett. A megerősített támpontok drótkadályokból, gyalogsági harc- és összekötőárkokból, tüzérségi és parancsnoki megfigyelő állásokból, fedezékekből, valamint tüzérségi, illetve gyalogsági tüzelőállásokból álltak nagyjából. Elsősorban tábori jellegű, fa-föld erődítéseket létesítettek a védelmi rendszerben.¹² Egyes tüzérségi állásokat részben föld alá süllyesztettek, egyfelől a kezelőszemélyzet és a tüzérségi eszközök védelme, másfelől pedig álcázás céljával. A lövegeket a földbe süllyesztett fedezékben tárolták, ahonnan egy rámpán keresztül lehetett azokat a tüzelőállásba mozgatni. Érdemes megjegyeznünk, hogy a megfigyelő és parancsnoki állások, kisméretű óvóhelyek, valamint feltehetőleg lőszertároló objektumok betonból is készültek ekkor. Az egyes támpontok kommunikációs összeköttetésének érdekében saját telefonhálózat került kialakításra, illetve kiterjedt föld alatti járatrendszert is létesítettek a védelmi rendszerben.¹³

Az erődítési munkálatok mértékéből és a felhasznált emberi és anyagi erőforrásokból is látszik, hogy a hadvezetőség 1914 szeptemberétől már komolyan számolt a magyar főváros ostromával. A szükséges munkaerőt az ország több pontjáról utaztatták a fővárosba, 1914 októberének végén Hódmezővásárhelyről például százhusz munkás érkezett Budapestre, akik az erődítési munkálatokon dolgoztak.¹⁴ A Budapestet védő erődrendszer kialakításához szükséges faanyag előteremtésének céljából tett katonai megrendelésről informált a Magyar Fakereskedő 1914. szeptemberi 10-i száma: „*A hadvezetőség faszükségletének fedezése céljából utóbbi időben nagyobb megrendeléseket tett, amennyiben több vidéki városban, barakkok, sáncok stb. építéséhez jelentékeny mennyiségű fát vásárolt. Budapesten is jelentékeny mennyiségű fűrészárut és gömbfát kötöttek le a helybeli erődítések építésének céljaira.*”¹⁵

A védelem szervezése közben a katonai vezetés igyekezett a legkisebb terhet róni a lakosságra, hogy gördülékenyebb legyen az egyébként is zaklatott budapesti közösség és a hadsereg együttműködése. Ezt jól példázza, hogy már a földmunkálatok megkezdése előtt számoltak a felmerülő mezőgazdasági kárral, ezért az egyik első rendelkezés ennek felbecsléséről és a gazdák kártalanításáról gondoskodó bizottság felállításáról határozott.¹⁶ Voltak példák súrlódásokra, a rákosfalvai vasútállomásról érkezett egy panasz a hídfőparancsnokság részére, hogy katonák szerették volna igénybe venni az állomás várótermét, hogy ott

¹¹ HM HLT II. 466.

¹² A korabeli tábori erődítések témaköréhez lásd: Utasítás a tábori erődítésre... 1915.; Tábori erődítés... 1916.

¹³ HM HLT II. 466.

¹⁴ Hódmezővásárhely 1914, 3.

¹⁵ Magyar Fakereskedő 1914, 2.

¹⁶ HM HLT II. 466.

távíróközpontot létesítsenek. Az önkényes foglalás érthető okból a vasúttársaságot rosszul érintette volna, ezért a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt. igazgatósága a Magyar Királyi Vasúti és Hajózási Főfelügyelőséghez fordult. Sérelmezték a párbeszéd hiányát a felek között, mivel adott esetben megoldható lenne a katonaság kiszolgálása és a forgalom zavartalan fenntartása is. Budapest szempontjából a vasút zavartalan működésének biztosítása létkérdés volt, ugyanis a város élelmezésében jelentős szerepet kapott a vasúti szállítmányozás.¹⁷

Az erődítési munkálatok időszakában erősen tartottak az ellenséges kémtevékenységtől, ezért a budapesti rendőrfőkapitány felkérést kapott, hogy intézkedjen a gyanús elemek megfigyeléséről, adott esetben a városból való eltávolításukról. Tekintetbe véve, hogy Budapestre ekkor már nagy számban érkeztek Galíciából menekültek, a fokozott figyelem indokolt volt, hiszen a zűrzavarban az ellenséges hírszerzők könnyedén elvegyülhettek a tömegben.¹⁸ A város körül meghúzott vonalon belül elrendelték a vadászati tilalmat, valamint a tűzijátékok és más pirotechnikai eszközök használatát is megtiltották. Ezen rendelkezések mellett több, a közrend fenntartására hivatott rendelet is napvilágot látott.¹⁹

A budapesti védelmi vonal megszállására a hadvezetőség alacsonyabb harcértékű népfelkelő alakulatokkal tudott csak számolni, illetve a fegyverzet tekintetében is némileg ekkor már elavultnak számító, első vonalbeli használatra kevésbé alkalmas eszközöket szánt. A védelemben alkalmazott fő lövegtípus az osztrák–magyar 1875/96 mintájú 9 cm-es tabori ágyú volt. Ezen felül minden egyéb, különböző űrméretű rendelkezésre álló löveget, valamint tarackokat, mozsarakat is számításba vettek. A szórólövegek²⁰ alkalmazását a védelemben szintén a korszerű géppuskák hiánya indokolta. A védelmi övet megszálló viszonylag képzetlen alakulatokat a hadvezetés kénytelen volt részletes segédletekkel, leírásokkal ellátni. Ezek többnyire a löveganyag és a kommunikációs hálózat kezelésére vonatkozó oktatási célzatú anyagok, az egyes támpontokhoz szánt megvalósítási segédletek, az erődítések kivitelezéséhez szánt helyszínrajzok, térképvázlatok és tüzérségi löelemtáblázatok voltak. A védelmet ellátó alakulatok részére kidolgozásra kerültek olyan utasítások is, melyeket különleges parancshoz kötöttek, tehát csak egy tényleges ostrom esetén kellett volna végrehajtani azokat. Ezen utasítások alapján többek között olyan feladatokat kellett volna elvégezni, mint meghatározott helyeken facsoportok kivágása és lakóépületek rombolása, hogy azok egyfelől ne nyújthassanak védelmet a támadó ellenséges gyalogság számára, másfelől pedig ne korlátozzák a saját tüzérség működését.²¹

A várost körülvevő védelmi rendszerről egy laikus utazó ekképpen írt összefoglalóan: *„December 12-én, szombaton reggel az újvidéki gyorsvonattal utazott el Budapestről vállalkozó szellemű kompániánk s a kényelmes ringású étkezőkocsi ablakain érdeklődéssel szemléltük a háborús képet, mely már itt a főváros határában köszönti az utast, a gyakorlótereken mindenütt masírozó újoncok oszlopa s messzeföldön a különböző erődítési munkálatok, sáncok, lövészárkok, ágyúfedezékek, drótsövények. Adja Isten, hogy e világfelforgató háborúban se legyen szükség ezekre a gondos előrelátással elkészített védelmi berendezésekre, sok titkos*

¹⁷ HM HLT II. 466.

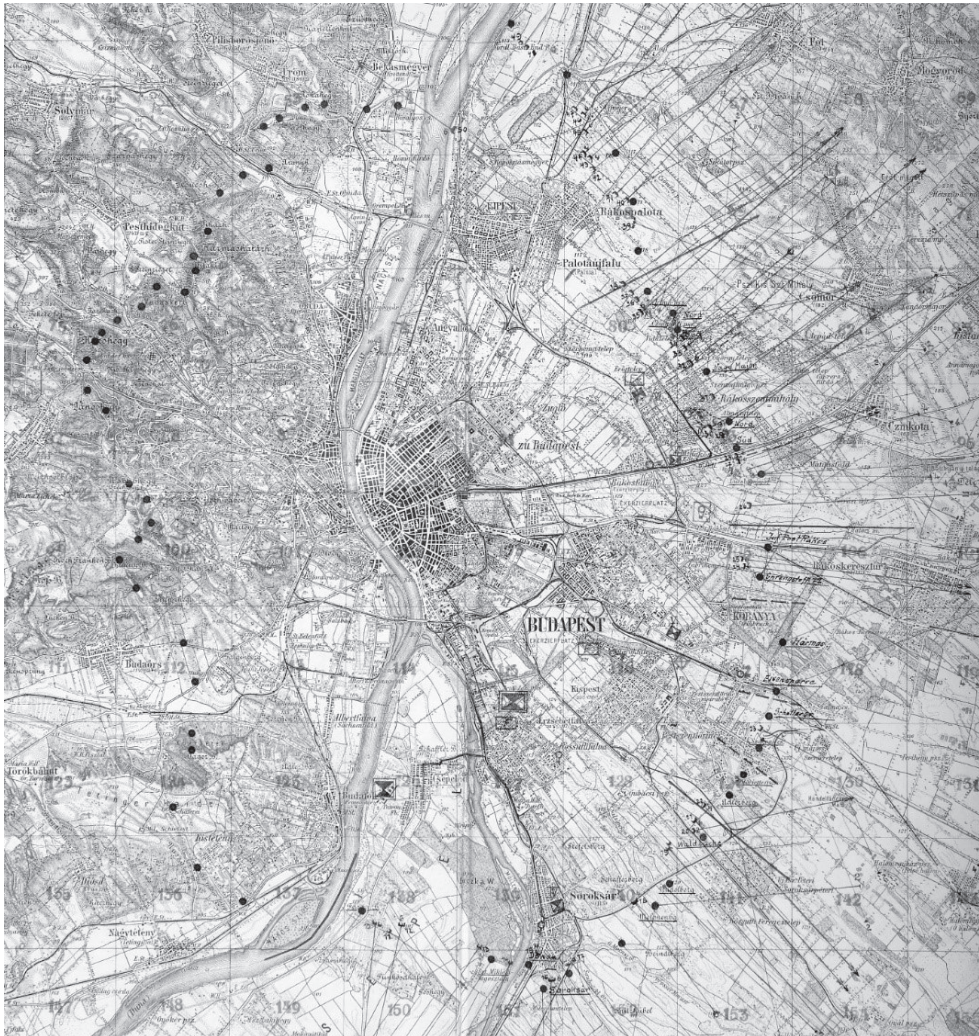
¹⁸ Hajdú–Pollmann 2014: i. m. 114.; Goldinger 1990: i. m. 150.

¹⁹ HM HLT II. 466.

²⁰ Ezen eszközöket a források nem adatolják bővebben, azonban feltehetőleg az osztrák–magyar haderőben a XIX. század második felében rendszeresített Montigny-féle szórólöveg került a védelemben alkalmazásra. A szórólövegek fejlődéséről és a Magyar Királyi Honvédségnél hadrendbe állított szórólövegekről bővebben lásd: Balla 1992, 65–96.

²¹ HM HLT II. 466.

*földalatti aknáikkal egyetemben!*²² Az idézett újságcikk jól datálja az eseményeket, 1914 decemberére már teljesen kiépült a vonal, illetve említést tesz a föld alatti járatrendszeréről is.

1. ábra A védelmi rendszer támpontjai

Az elkövetkező két háborús év, 1915 és 1916 folyamán a magyar főváros közvetlen fenyegettsége fokozatosan csökkent. A cári orosz haderő 1914 és 1915 fordulóján még rendelkezett olyan mértékű tartalékokkal és erőfölénnyel, hogy akár Bécset is elérhette volna,²³ azonban a limanovai csata fordulatot hozott, ahogy azt Conrad vezérkarfőnök megfogalmazta: „Limanovánál földbe szúrták azt a kardot, amely megvédte a hazát az orosz inváziótól.”²⁴

²² Vigyázó 1914–1915, 199.

²³ Az idézett tanulmány Edmund Glaise-Horstenau osztrák–magyar vezérkari tisztre hivatkozik, aki 1914-ben a hadügyminisztériumi beosztásában az erődítési vonal referense volt.

²⁴ Goldinger 1990: i. m. 152–153.

A későbbiek során, 1917-ben, a komolyabb orosz fenyegetés megszűnte után az erődítések nagy részét felszámolták. A felhasznált hatalmas mennyiségű faanyag, fűrészáru és egyéb arra alkalmas építőanyag a leszerelés után újrahasznosításra került.²⁵ Az erődített támpontok betonból készült objektumai azonban nem kerültek rombolásra.

Az erődítések részletes tervei és a védvonal betonelemei továbbra is fennmaradtak, melyek aztán az 1944–1945-ben zajló ostrom során meglehetősen hasznosnak bizonyultak. A részletesen kidolgozott tervek segítséget nyújtottak a tervezésben, a betonobjektumok pedig betagolásra kerültek a védelembe.

Az 1944 őszen kiépült Attila-vonal a pesti hídfő védelmére épült ki a főváros keleti előterében, azonban részben más célzattal, mint az 1914-ben kialakított budapesti védvonal. Az Attila-vonal elsődleges célja a nyugati irányba előretörő szovjet csapatok megakasztása volt, majd ezt követően egy, csak elméleti szinten létező nagyszabású német ellentámadás kiindulópontja lett volna. Ebből kifolyólag 1944-ben a védelmi rendszer csupán a város keleti részére terjedt ki, a budai oldalon történt erődítések kivitelezésére már csak a hadműveletek közben került sor, azonban a védelmet mélységben is tagolták. Ezzel szemben az első világháborús erődítések kialakítására egy egészen más hadműveleti helyzetben került sor, valamint a két korszak hadseregeinek mozgékonyasága, menetteljesítményeik össze sem hasonlíthatóak. Az erődítések kiterjedtek a budai oldalra is, azonban az Attila-vonal mélységben tagolt három védő gyűrűjével szemben csupán egy védelmi vonalat alakítottak ki, azt is jóval közelebb a város konkrét határához. Az 1914-es vonalra nagyjából az 1944-ben kiépült Attila-vonal III. védőöve illeszkedik, azonban harminc év alatt a város, illetve az agglomeráció fejlődése miatt a vonal vezetését helyenként némileg keletebbre tolták.

AZ ERŐDÍTÉSI VONAL HADTÖRTÉNETI RÉGÉSZETI KUTATÁSA

A főváros első világháborús erődítési objektumai szórványosan napjainkra is fennmaradtak. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadirégészeti Osztálya a 2020. és 2021. év folyamán két helyszínen folytatott terepbejárást, majd a következő években több másik helyszínen is sikerült az első világháborús erődítések nyomait azonosítani. Az egyik kutatott helyszín a kőbányai Határ-erdő területén található, ahol egy megerődített támpont maradványai voltak azonosíthatók, a másik helyszínen, a Szilas-patak és Rákos-patak közötti területen pedig két jó állapotban fennmaradt – feltehetőleg lőszertároló vagy óvóhely funkcióval rendelkező – betonobjektum került felmérésre. 2022 és 2023 folyamán a védvonal további fennmaradt objektumai közül is sikerült néhányat azonosítani. A város budai oldalán a III. kerületi Csillaghegyen, az egykori Róka-hegyi kőfejtő területén, a szikla csúcsán, illetve a II-III. kerületi Kecse-hegyen, a pesti oldalon pedig a soroksári tangazdaság térségében a Szilas-patak menti „lőszerkamrával” megegyező objektumok kerültek felmérésre.

A Határ-erdő kőbányai szakaszán, amely a város körüli V. tüzér védőszakaszhoz tartozott, egy megerődített támpontot építettek ki „Hármas” jelzéssel ellátva, amely megnevezés a Kőbánya–Pestszentlőrinc–Rákoskeresztúr határpontból következik.²⁶ Rendeltetés szerinti feladata az ellenséges csapatok támadásának akadályozása az Új köztemető térségében, illetve a város belsőbb kerületei irányába történő előretörésének megakasztása volt. Fegyverzete

²⁵ Ellenzék 1917, 2.

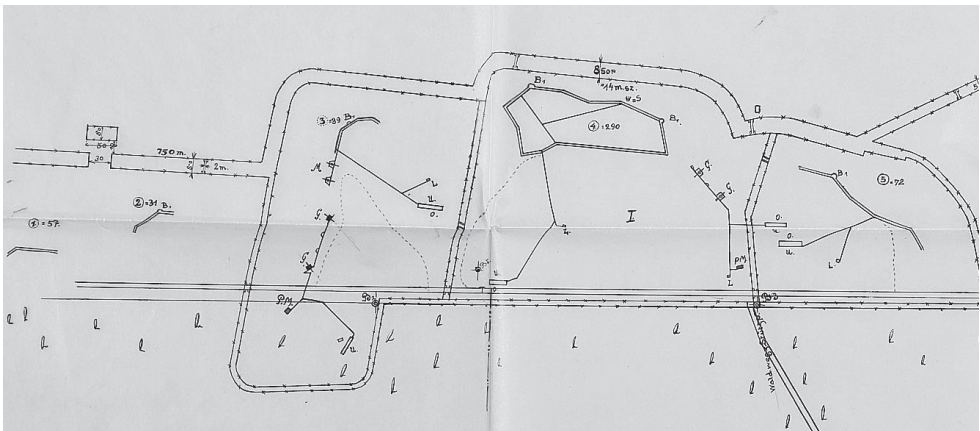
²⁶ Pápai–Heilauf 2016.

2. ábra A kecske-hegyi objektum

négy db löveg és két db szórólöveg volt, ezek számára épült itt ki tüzelőállás, valamint gyalogsági árkok és megfigyelő állások is kialakításra kerültek ezen támpont területén.

1914. október 10-én keletkezett egy parancs a támpont felfegyverzéséről a hozzátartozó négy db osztrák–magyar 1875/96 mintájú 9 cm-es tábori ágyúval, két db szórólöveggel,

3. ábra A „Hármas” támpont helyszínrajza

valamint a fegyverzethez tartozó munícióval.²⁷ Napjainkban feltehetőleg a csoportparancsnok betonból készült megfigyelő állásának romjai figyelhetők meg a Régivám utca keleti oldalán levő erdős területen. A megfigyelőállás vélelmezhetően épségben megmaradt a védelmi vonal felszámolását követően, elpusztulása valószínűleg Budapest 1944–1945-ös ostromához köthető. Az objektum mai állapotából, illetve a rombolás mértékéből arra lehet következtetni, hogy valószínűsíthetően szovjet műszaki csapatok berobbantották.

4. ábra A „Hármas” támpont csoportparancsnoki megfigyelőállásának maradványa

A Szilas-patak Szilas-tótól délkeletre lévő hídjától mintegy 600 m-re északnyugatra található két beton löszerkamra, amelyek a védelmi rendszer VII. szakaszához tartoztak. Az objektumok mérete megközelítőleg 400×200 cm, tájolásuk nyugat–keleti irányú. Mindkét objektum belső terében a födémnél jól látható a betonszerkezet hullámbádoggal erősítésének maradványa.

A keletebbre eső objektum²⁸ bejárati nyílásának – a modern kori talajszinttől mért – legnagyobb magassága 110 cm, szélessége 100 cm. A bejáratnál mérhető falvastagság 50 cm, a betonfödém legnagyobb vastagsága 70 cm. A betonlétesítménytől 230 m-re északnyugatra található a másik,²⁹ a felmért objektummal azonos méretű és funkciójú, attól kisebb mértékben eltérő állapotban fennmaradt, délnyugat–északkeleti irányítású betonfedezék. Bejárata a délkeleti oldalon található. A két objektumot feltehetőleg részben földdel fedték és álcázták, valamint árokrendszerrel kötötték össze az egyéb védelmi létesítményekkel.

²⁷ HM HLT II. 466. az V. tüzér védőszakasz iratanyaga.

²⁸ Lokáció: 47.556757, 19.147068.

²⁹ Lokáció: 47.558275, 19.144857.

5. ábra Lőszerkamra a Szilas-pataknál

A felmért objektumok valószínűleg egy-egy üteghez kapcsolódtak, a lövegek lőszerjavadalmazását tárolhatták. Az objektumokon mindössze egy nyílás található, amely a lehetséges támadási iránnyal ellentétes oldalon került elhelyezésre, ebből is lehet következtetni a betonfedezék funkciójára. A vizsgált objektumok mindegyike jól beazonosítható egy, az akkor már elkészült budapesti védelmi létesítményeket bemutató, 1914 októberében készített térképművön, amelyen már feltüntetésre kerültek.³⁰

ÖSSZEGZÉS

1914 folyamán a kezdeti kisebb sikereket követően az osztrák–magyar haderő egyre válságosabb helyzetbe került a keleti fronton. Az orosz gőzhenger már-már megállíthatatlannak tűnt, a cári csapatok betörték a Magyar Királyság területére is, így a hátszág inváziója reális kimenetelnek tűnt abban az időszakban. Ennek elhárítására egy védelmi vonal került kialakításra, amelyben fenntartották a védelmet egészen 1917-ig, az orosz fenyegetettség megszűntéig. Az első világháború időszakában harccselekmények végül nem érintették az erődrendszert, azonban Budapest második világháborús ostroma során hasznosnak bizonyultak a harminc évvel korábban kidolgozott tervek és kiépített vasbeton objektumok.

³⁰ HM HLT II. 466.

6. ábra Térképészlet 1914 októberéből a két betonobjektum jelölésével

1944 őszén a Budapest keleti előterében kiépült Attila-vonal kialakítása során betagolták a védelembe az első világháborús objektumokat is, így számos esetben a második világháború időszakára datálják az erődítési elemeket. A hadtörténeti régészeti kutatás során a levéltári forrásokkal párhuzamosan, georeferált térképművekkel sikerült azonosítani a főváros több pontján is az 1914-es erődítési objektumokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aggházy Kamil – Stefán Valér: *A világháború 1914–1918, 6. kötet*. Országos Közművelődési Tanács Könyvostálya, Budapest, 1934.

- Balla Tibor: *A magyar királyi honvédség szórólöveg-alakulatainak története*. Hadtörténelmi Közlemények, 105. évf. 1992/2., 65–96.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Dubánek, Martin: *Předmostí Prešpurk 1809–1919*. ATM + Informační příloha MO ČR a AČR, 14. évf. 2016/10., 6–69.
- *Ellenzék*, XXXVIII. évf. 1917/202.
- Építő Ipar – Építő Művészet, 39. évf. 1915/31., 185–186.
- Goldinger, Walter: *Die Befestigung der Donaulinie im Jahre 1914. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. Bécs, 1990.
- Hajdú Tibor – Polmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja, 1914–1918*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.
- HM Hadtörténelmi Levéltár II. 466. K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest.
- *Hódmezővásárhely*, 44. évf. 1914. 10. 24.
- *Magyar Fakereskedő*, XXI. évf. 1914./37.
- Pápai Tamás László – Heilauf Zsuzsanna: *Sorsfordulók. Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri az első világháborúban*. Tomory Lajos Múzeum, Budapest, 2016.
- Suslik Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914–1916)*. Hadtörténelmi Közlemények, 130. évf. 2017/2., 405–432.
- *Tábori erődítés. Tansegédlet a honvéd kerületi csapatutástanfolyamok számára és a csapatnak műszaki kiképzéséhez*. Pozsony, 1916.
- *Utasítás a tábori erődítésre a m. kir. honvéd csapatok számára*. Budapest, 1915.
- Dr. Vigyázó János: *Nándorfehérvárott*. Turistaság és Alpinizmus, 5. évf. 1914–1915/7., 199–208.